

УДК 94(477.8)“1945/1954”

*Василь ІЛЬНИЦЬКИЙ***ОРГАНІЗАЦІЙНО-КАДРОВА РОБОТА І ЗВ'ЯЗКИ
В КАРПАТСЬКОМУ КРАЇ ОУН (1945–1954)¹**

Розглянуто основні засади й напрями діяльності організаційної референтури Карпатського краю ОУН (1945–1954): підготовка, проведення вишкільної роботи серед кадрів, налагодження та підтримання зв'язкових ліній. З'ясовано, що з огляду на тенденцію до зменшення кадрів апарат організаційної референтури, у попередній період розбудований на високому рівні, від весни 1945 р. у надрайонах і районах поступово скорочувався, відтак і сама референтура (крім крайового й окремих окружних проводів) припинила існування. Встановлено, що після ліквідації організаційних референтів їхні обов'язки перекладалися на провідників і керівників референтур СБ та пропаганди.

Ключові слова: організаційна референтура, зв'язки, кадри, Карпатський край ОУН.

Організаційно-кадрова робота та зв'язки відігравали життєво важливу роль у діяльності підпільної організації. Від належного рівня функціонування цього напрямку залежало забезпечення зв'язкових ліній, вишкোলів кадрів, контроль за дотриманням виконання інструкцій. Діяльність організаційної референтури досі не висвітлена в окремому монографічному дослідженні.

Важливими для розуміння принципів функціонування організаційної референтури є праці Анатолія Кентія, Юрія Киричука, Анатолія Русначенка, Івана Патриляка². Питання ліній зв'язку піділля на українських землях із закордонними націоналістичними центрами вивчали Олександр Іщук, Петро Содоль³. Діяльність окремих кур'єрів та груп ґрунтовно аналізували Григорій Дем'ян, Володимир Мороз, Іван Хома⁴.

¹ Публікація містить результати досліджень, проведених при грантовій підтримці Держаного фонду фундаментальних досліджень за конкурсним проектом договір Ф77/80-2017

² *Кентій А.* Нарис боротьби ОУН–УПА в Україні (1946–1956 рр.) / А. Кентій. – Київ: Інститут історії України НАН України, 1999. – 111 с.; *Киричук Ю.* Український національний рух 40–50-х років ХХ століття: ідеологія та практика / Ю. Киричук. – Львів: Добра справа, 2003. – 464 с.; *Русначенко А.* Народ збурений: Національно-визвольний рух в Україні й національні рухи опору в Білорусії, Литві, Латвії, Естонії у 1940–50-х роках / А. Русначенко. – Київ: Університетське видавництво “Пульсари”, 2002. – 519 с.; *Патриляк І.* “Встань і борись! Слухай і вір...”: українське націоналістичне підпілля та повстанський рух (1939–1960 рр.) / І. Патриляк. – Львів: Часопис, 2012. – 592 с.

³ *Іщук О.* Кур'єрський зв'язок між закордонними частинами ОУН та підпіллям ОУН і УПА в Україні в 1944–1955 роках / О. Іщук, Н. Ніколаєва // *Воєнна історія.* – 2010. – № 1 (49). – С. 54–69; *Содоль П.* Парашутисти УПА / П. Содоль // *Вісті комбатанта.* – Торонто; НьюЙорк. – 2011. – Ч. 3. – С. 52–55.

⁴ *Дем'ян Г.* Повстанський рух ОУН і УПА в 1940–1960-х / Г. Дем'ян // *Сколівщина.* – Львів: [б.в.], 1996. – С. 159; *Хома І.* У розшуках за могилою друга / І. Хома // *Вісті Комбатанта.* – 1973. – Ч. 5–6 (67–68). – С. 10–16; *Мороз В.* Микола Мельничин-“Кірам” / В. Мороз // *Шлях перемоги.* – 2009. – 16 грудня.

Господарсько-фінансову діяльність ОУН і УПА досліджував Олег Клименко, який ствердив, що “бофони – єдині документи, що найбільш повно віддзеркалюють матеріальну основу діяльності підпілля”.

Організаційно-кадровою роботою та зв'язками в ОУН займалася організаційна референтура. Її керівник був заступником провідника, контролював виконання обов'язків іншими референтами та підлеглими проводами, дотримання організаційних інструкцій та наказів, займався підбором та розміщенням кадрів, роботою зв'язку⁵. Однак через зменшення кадрів апарат організаційної референтури, у попередній період розбудований на високому рівні, від весни 1945 р. у надрайонах і районах поступово скорочувався, відтак і сама референтура (крім крайового проводу й окремих окружних проводів) припинила існування. Після цього за зв'язки, облік і загальний вишкіл кадрів відповідали провідники та організаційні референти, якщо такі ще залишилися в окремих проводах. Паралельно із загальною системою зв'язків керівники всіх окремих підпільних осередків налагоджували зв'язкові лінії, потрібні для їхньої роботи. У 1945 р. окремих референтів чи підреферентів зв'язку не було, натомість інколи працювали особи, відповідальні за зв'язок. На теренах Самбірського надрайону його, наприклад, налагоджував господарчий референт Самбірського надрайонного проводу ОУН Володимир Босак-“Чорнота”.

Важливим напрямом організаційно-кадрової роботи були вишколи. Керівники постійно мали перевіряти стан навчання на особистих зустрічах. Згідно з інструкцією про вишкільну роботу, виданою в грудні 1945 р., такі навчання потрібно було проводити у зимові місяці, звертати увагу на індивідуальні особливості вишколюваних, враховувати їхній політичний та освітній рівень. У зв'язку з цим навіть дозволялося скорочувати вишкільний матеріал, дотримуючись такого принципу: “[...] стільки, скільки можна засвоїти, так, щоб зрозуміти, для тих, хто не вмів правильно і вправно писати, з метою уникнення непорозумінь давати готовий матеріал, переписаний перед вишколом чітким письмом рукою або машинкою”. Криївки мали бути забезпечені навчальним матеріалом, політичною літературою, історичними й науковими книгами. Кожна трійка отримувала згори для виконання розроблені матеріали. Трійки треба було комплектувати так, щоб один із її членів стояв вище духовно й інтелектуально, саме він мав відповідати за вивчення отриманих матеріалів, за конспірацію побудови криївок, чистоту та гігієну. Особливий акцент робили на ідеологічному вихованні кадрів, сильних характером, здатних сповідувати тверду героїчну мораль. Вважали, що така людина сама могла знайти шлях до інтелектуального росту⁶. Головні проблеми, які необхідно було ґрунтовно вивчати: національна держава, ідея Української самостійної соборної держави (УССД), вільні національні держави всіх народів світу, народна влада в українській державі, безкласове суспільство, загальний фронт боротьби поневолених народів, концепція власних сил у боротьбі, революційні способи боротьби⁷.

Виховання кадрів відбувалося шляхом самоосвіти, вишколів, практики. Використовували для цього також і “сходини”: “святочні”, “вишкільні”, “звітні”⁸.

⁵ Галузевий державний архів Служби безпеки України (далі – ГДА СБУ). – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 5. – Арк. 165.

⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 20. – Арк. 26.

⁷ Там само. – Т. 9. – Арк. 64.

⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 16. – Арк. 2–3.

У підпіллі збереглося достатньо багато інструктивних документів про вишколи: “Конспіративний вишкіл”, “Програма ідеологічно-політичного вишколу кадрів ОУН”, “Тимчасова інструкція по військово-виховній і політичній роботі для політвиховника чоти і сотні”, збірник вишкільних матеріалів (1 ступеня) КОП КК ОУН 1950 р. тощо⁹. Зокрема, останній збірник вишкільних матеріалів (1 ступеня) охоплював теми: “10 заповідей українця-націоналіста”, “Вказівки революціонерів”, “12 прикмет характеру українця-націоналіста”, “Герб”, “Прапор”, “Знам’я”, “Гимн”, “Заповіт Тараса Шевченка”, “Не пора!”, “Марш Українських націоналістів”, “Гимн безсмертної батави”, “Провідні правила в бою”, “Про характер”¹⁰. Ще один збірник вишкільних матеріалів (1 ступеня) з українознавства (1949) містив такі проблеми: “Назва України”, “З історії України”, “З географії України”, “З історії української літератури”, “Короткий погляд на українську культуру”¹¹.

Загалом збереглася величезна кількість програм, за якими відбувалися вишколи членів ОУН. Зокрема, одна з програм ідеологічного вишколу, розрахована на 60 годин: “Напрявні історичного розвитку” (8 год), “Розвиток української політичної думки” (8 год), “Історія ОУН” (4 год), “Програмові питання” (10 год), “Пропаганда і психологія мас” (5 год), “Міжнародне положення” (4 год), “Польське питання” (4 год), “Друга більшовицька окупація” (4 год), “Практичні вказівки” (3 год), “Вправи” (10 год)¹².

Працівник Крайового осередку пропаганди Карпатського краю Федір Когут-“Улас” звітував про проведення влітку 1949 р. вишкোলів у Станіславській окрузі ОУН із трьома групами підпільників: 27–31 липня (п’ять осіб), 12–19 серпня (друга група 13 осіб, третя – п’ять). Навчання охоплювало теми: “Наша стратегія і тактика” (24 год), “Лицем до Сходу” (5 год), семінар: “Як вивчати нашу підпілну літературу” (5 год), “З ідеологічного вишколу: внутрішня форма нації” (4 год), “Чому при розгляді нашої протибільшовицької боротьби не можемо поминути особи комуніста М. Хвильового” (3 год)¹³.

У 1950 р. керівники ОУН провели низку заходів, спрямованих на ідеологічне виховання й моральне зміцнення кадрів підпілля, зокрема з лінії безпеки¹⁴. Усі члени організації мали пройти навчання під керівництвом СБ за обов’язковими навчальними матеріалами: “Як бореться НКВД і НКГБ з так званою контрреволюцією в СРСР”, “Підвищити революційну увагу”; всі керівні члени мали ознайомитися з інструктивними працями “Агентурою НКГБ в дії”, а керівники до надрайонного рівня – “До боротьби з агентурою”¹⁵.

Самі підпільники акцентували у листопаді 1947 р.: “Успішне виконання завдань, покладених на український визвольний рух, вимагає високих духовних якостей його кадрів. До даного часу кожний підпільник-революціонер не звертав

⁹ Там само. – Т. 17. – Арк. 106–121; Т. 88. – Арк. 5–7, 65–71, 97–102.

¹⁰ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 17. – Арк. 106–121.

¹¹ Там само. – Арк. 122–272.

¹² Там само. – Арк. 63.

¹³ Там само. – Арк. 671.

¹⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 5. – Т. 1. – Арк. 48; Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 2. – Арк. 138; Спр. 7. – Арк. 12–12зв.; Оп. 55 (1953). – Спр. 6. – Т. 1. – Арк. 96–97.

¹⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 9. – Арк. 62; Діяльність Служби безпеки ОУН на Дрогобиччині: документи і матеріали (1944–1951) / [упоряд. В. Ільницький, М. Галів; передм. В. Ільницький, прим. М. Галів]. – Дрогобич: Швидкодрук, 2009. – Кн. 1. – С. 16.

уваги на підвищення свого ідейно-морального і політичного рівня, а займався виконанням тої роботи, за яку безпосередньо відповідав перед своїм вищестоячим керівником”¹⁶. Серед негативів зазначали, що вишкільний, інструктивний матеріал залежувався в сумках і не вивчався, найбільшим негативом вважалося те, що окремі підпільники не знали напам'ять “Декалог”, 12-ти прикмет характеру українського націоналіста із поясненням, 44-х правил життя українця-націоналіста. Кожен член мав вести облік матеріалів, які вивчав, із зазначенням дат, коли і що читав, записами незрозумілих для нього позицій, за кожної зручної нагоди, зустрівшись зі своїм керівником, отримувати роз'яснення. Коли в районі був тільки один примірник навчального чи пропагандивного матеріалу, мали упорядкувати справу так, щоби після вивчення його в одному куці пересилати в інший доти, поки не вивчать усі підпільники. Кожний керівник ніс відповідальність за вивчення його підлеглими всіх видань, які були на території, і тих, які у найближчий час мали надійти. Водночас мав закликати населення якомога більше читати й поширювати націоналістичну літературу¹⁷.

Виконання вказовк ретельно перевірялося. Так, в інструктивному листі від 26 грудня 1945 р. провідника Карпатського крайового проводу ОУН Ярослава Мельника-“Роберта” до керівника Станіславівського окружного проводу Михайла Хміля-“Всеволода” зазначено: “До 15 січня 1946 року окремим кур'єром прошу вислати мені звіт про виконання інструкції, крім того, як проведена перевірка членства (селекція), рівномірність розстановки людей на всій ділянці і як вирішене питання забезпечення більш слабких ділянок і т. д.”¹⁸.

З інструкції ч. 1/45: “Перевести основну перевірку революційних кадрів. а) під кутом певності б) активності. Перевірку під кутом певності всіх провідних кадрів до Проводу району включно переведуть органи СБ – нище району самі районні Провідники на підставі шаблону поданого органами СБ. Всіх заквестіованих під оглядом певності з місця відсунути від праці. Провірку під кутом активності переведуть зверхники 2 ступня (отже членів – Провідники району, районних – Провідники округи і т.п.). Провірити при цьому, чи члени є рухливі, відважні, здібні працювати в найважчих умовах. Не ставити на скількість, а на якість. [...] Всі провірені члени стають професійними, не зв'язуваними з яким-небудь місцем осідку, родина і т. п. Це нові кадри “вірних” (вірних ідеї самостійності), що ними працюватимемо в найважчих умовах. Всіх, що не відповідають поняттю “вірних” (професійного революціонера), перевести в симпатики”¹⁹. Наприклад, у Надвірнянському районі у період чисток кадрів з 1 травня до 26 грудня 1945 р. було виключено через “непевність” – 0 осіб, переведено у кандидати – дев'ять²⁰.

У 1947 р. було проведено масове запряження в усіх структурних одиницях ОУН. Очевидно, в попередні роки через інтенсивність та масштабність бойових і пропагандивних дій на це не вистачало часу. Відтак усіх членів зобов'язали пройти процедуру запряження, що стало своєрідною фільтрацією.

¹⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 1. – Т. 2. – Арк. 13.

¹⁷ Там само. – Арк. 13–14, 16.

¹⁸ Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2968. – Арк. 6–8.

¹⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 88. – Арк. 34.

²⁰ Там само. – Т. 80. – Арк. 263.

В одній з інструкцій наголошувалося на потребі перевірити всіх членів: слабких і ненадійних звільнити від роботи, іншим перейти в законспіроване підпілля, ще раз прийняти в усіх присягу. Члени ОУН мали поглибити свої знання, зокрема про Східну Україну, для того, щоби за сприятливих умов включитися в роботу. Сила революційної організації полягає у цілісності її кадрів, які треба розміщувати рівномірно по всьому районі, особлива увага зверталася на питання керівництва, навчання, ідейно-морального виховання кадрів. Важливо було постійно контролювати роботу кадрів, не концентрувати керівних працівників навколо провідника, привчати їх до самостійних дій, стежити, щоб кадри не засиджувалися біля своїх домівок. Навчання революційних кадрів мали проводити всебічно, тобто так, щоб, з одного боку, кожний міг вільно орієнтуватися у всіх основних питаннях ідеології, міжнародній і внутрішній політиці ОУН, а з іншого, був навчений організаційно-конспіративної роботи й роботи СБ. Організаційні керівники (до округів) мали складати програми навчання, підбирати відповідну виховну літературу та забезпечувати нею кадри²¹. Для прикладу, впродовж квітня–травня 1945 р. була проведена чистка кадрів у Долинському і Калуському надрайонах, а в Журавненському – лише у червні. Внаслідок цього усунули чимало підпільників від організації через “непевність”. Так, у Калуському надрайоні: з провідних членів – 667, в т.ч. 550 жінок; кандидатів – 312, в т.ч. 0 жінок; з низових членів – 5 145, в т.ч. 957 жінок; симпатиків – 8 263, в т.ч. 8 263 жінки; у Долинському надрайоні з “непевних” кандидатів – 338. Було також усунуто через неактивність: у Калуському надрайоні – з провідних кандидатів – 348, в т.ч. 348 жінок; з низових кандидатів – 833, в т.ч. 833 жінки; у Долинському надрайоні – з провідних членів – 123, в т.ч. 0 жінок; з рядових членів 582, в т.ч. 0 жінок (усі цифри зашифровані)²².

Тактика й методи постійно вдосконалювалися, доопрацьовувалися, зазнавали корекції. З-поміж завдань на майбутнє визначалася потреба, щоб кожний член ОУН підшукав собі заміну й навчив її; на найближчу перспективу рекомендувалося зайнятися роботою серед робітників, підшукувати й відправляти людей на Закарпаття і Буковину пропагандивними рейдами, їхнім учасникам ставити завдання, якщо і не закріпитися там, то хоча б залишитися, відділи УПА мали взагалі розпустити, а обов’язок проведення дрібних військових операцій лягав на боївки СБ. Технічні тактичні завдання полягали у тому, щоб заготовлювати і зберігати зброю, амуніцію, медикаменти, технічні засоби зв’язку, видавничу техніку, обмундирування, харчі тощо²³. Головними завданнями, які ставило керівництво перед ОУН на зимовий період 1945–1946 рр., були: 1) подальше очищення оунівських організацій від ненадійних і нестійких елементів; 2) чітке розмежування членів підпільних організацій на членів, кандидатів і симпатиків з метою обмеження доступу до організаційних таємниць (кандидатів і симпатиків); 3) посилення пропагандивної роботи серед членів ОУН і місцевого населення, виховання кадрів; 4) посилення політвиховної роботи у відділах УПА, зміцнення політичного апарату УПА навіть за рахунок послаблення пропаганди й агітації у структурах ОУН; 5) зміцнення апарату СБ, удосконалення техніки розвідки й слідства; 6) створення професійних

²¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 9. – Арк. 35, 60–61.

²² ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9079. – Т. 54. – Арк. 217.

²³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 13. – Арк. 144.

кадрів зв'язкових замість випадкових, неперевірених чи ненадійних зв'язкових, з якими проводили пропагандивну роботу для підняття їхнього морального рівня; 7) створення пунктів мертвого зв'язку, встановлення жорстких термінів зв'язку між кушами, районами, надрайонами й округами; 8) використання найменшої можливості для роботи з масами. Тобто акцент робився на вихованні та навчанні²⁴.

У подальших вказівках було роз'яснення, що командири відтинків мали залишатися при округах для того, щоб їх потім залучали до виконання конкретних організаційних завдань. Решті людей треба було доручити певну роботу. До проведення цих заходів висувалися вимоги ретельної конспірації. Про демобілізацію знав тільки командир відтинку, решта отримувала призначення без пояснення. У випадку війни бойові дії мали відновитися, тож мав бути підготований план мобілізації з урахуванням необхідності захисту сусідніх територій, які входили до складу Карпатського краю (Закарпаття). В окремих теренах про збереження постійного контингенту (декілька чот) усно домовлялися з чотовими²⁵.

Незважаючи на довголітню організаційну працю, ОУН завжди відчувала нестачу кадрів, це посилювалося зі значним зростанням масштабів боротьби під час Другої світової війни. І якщо при створенні Карпатського краю вакансії у його керівництві вдалося заповнити²⁶, то вже у 1946 р. тут почав відчуватися кадровий голод. Зрозуміло, що на рівні округ, надрайонів та районів ситуація була ще складнішою²⁷. Саме тому керівництво Карпатського краю ОУН наголошувало: "Бережіть кадри організації, бо це основна сила прогресу в нашій боротьбі й роботі"²⁸.

Щодо членства в організації діяла градація: член, кандидат в члени та симпатик. Членами організації могли стати підпільники, які були добре відомі серед свого оточення й проявили себе на конкретній роботі (акціях). Тих, хто перебував в організації недовго або не брав участі в яких-небудь акціях, зараховували кандидатами. Симпатики – люди, які співпрацювали з ОУН за можливості. Оунці розглядали їх як базу поповнення своїх рядів та джерело постачання харчів, одягу, медикаментів, надання тимчасового прихистку тощо.

Для забезпечення життєдіяльності ОУН та УПА надзвичайно важливе значення мав зв'язок. Погано налагоджена система передачі інструкцій, наказів, звітів не давала змоги об'єктивно оцінювати ситуацію, а відтак, адекватно діяти за нових умов. Доцільно зазначити, що не всі зв'язкові та кур'єри розуміли вагомість своєї роботи, від якої залежала сила й робота організації, окремі навіть вважали її приниженням. Особливе значення полягало й у тому, що зв'язкові знали організаційні таємниці, оскільки переносили важливі матеріали. Саме тому до цієї роботи залучали тільки відданих і перевірених людей ("ідейних і твердих, щоби під час арешту трималися"), які добре знали місцевість. Кожного зв'язкового, який ішов на цю роботу, відповідно готували, проводили з ним виховні й вишкільні бесіди²⁹.

²⁴ Там само. – Т. 28. – Арк. 27–28.

²⁵ Там само. – Т. 18. – Арк. 139.

²⁶ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). – Ф. 3836. – Оп. 1. – Спр. 67. – Арк. 243.

²⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 28. – Арк. 186.

²⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 2968. – Арк. 6–8.

²⁹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 3. – Арк. 181–182.

За визначенням керівництва ОУН, зв'язок поєднував поодинокі організаційні ланки, керівні осередки, уможлиблював керування й координував дію цілої організації. За допомогою зв'язку переходили в члени організації, керівні й рядові особи, виконуючи свої завдання, передавали різні записки, інструкції, літературу тощо. Підпільники порівнювали зв'язок із нервовою та кровоносною системами в організмі людини, які сягали його найвіддаленіших закутків. Саме тому вважалося, що відсутність зв'язку між поодинокими організаційними клітинами могла спричинити зникнення самої організації. Недоліком у такій організації зв'язку було й те, що захоплення хоча б одного зв'язкового могло завдати серйозного удару цілій організації, давало ворогові змогу контролювати пошту, отримувати нові вказівки та іншу інформацію про рух лініями зв'язку. Перервавши зв'язок на якийсь час, керівні структури позбавлялися інколи дуже важливих і своєчасних звітів, а низові – інструкцій. Так наставав розлад у роботі організаційного організму. Навіть у 1953 р. підпільники писали про необхідність підтримувати зв'язок за будь-яких обставин і будь-яку ціну, незважаючи на небезпеку й можливі жертви³⁰.

Головне завдання системи зв'язку полягало у тому, щоб швидко й конспіративно зв'язати два чи більше організаційні відділи, керівних членів та учасників УПА. До роботи у системі зв'язку залучали найбільш перевірених і надійних осіб із числа оунівців, симпатиків та осіб, які підтримували визвольний рух. Особа, яка працювала в оунівському пункті зв'язку будь-якої місцевості, переважно знала також багато інших організаційних таємниць. Самі підпільники виокремлювали головні види зв'язку. Живий зв'язок за допомогою поштарів: а) на коротку відстань (5–10 км, дві–три години ходи, обслуговували жінки); б) на середню відстань (від 10 до 50 км, переважно чоловіки); в) на довгу відстань (на великих відстанях від 50 до 300 км працювали спецкур'єри, молоді й витривалі чоловіки)³¹.

В ОУН не було єдиної та стандартної системи зв'язку. У кожному окремому випадку, залежно від ситуації, умов роботи, система, техніка й канали зв'язку змінювалися. Особливо серйозні зміни системи зв'язку впроваджено наприкінці 1943 р. і на початку 1944 р., оскільки розпочалася підготовка до роботи в умовах радянської дійсності. Довелося повністю перебудувати систему зв'язку, а всі керівники й учасники мали змінити псевдоніми. Упродовж 1944 р. Провід ОУН змінив цю систему й створив головну лінію живого зв'язку, яка йшла ланцюгом навмисне створених пунктів, взаємопов'язаних і розташованих у відповідному напрямі від Проводу ОУН до нижчих ланок. На них були спеціальні кур'єри, зв'язкові, які, крім свого, знали тільки один сусідній пункт зв'язку, куди доправляли керівників та учасників ОУН. По всій головній лінії зв'язку діяли охоронні боївки, пости з працівників СБ, які обов'язково перевіряли кожне пересування по ній особи, а в розпорядженні окремих пунктів зв'язку могли навіть бути засоби пересування. Так, зв'язок між Проводом, крайовими, окружними проводами відбувався через цю головну лінію живого зв'язку. Учасники окружного проводу ОУН і керівники надрайонних, районних проводів ОУН обмінювалися інформацією під час особистих зустрічей. Зв'язок кур'єрів і зв'язкових не практикувався. На зимовий період

³⁰ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 19 (1959). – Спр. 6. – Арк. 243.

³¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 87. – Арк. 4.

зв'язок із окружним проводом ОУН та іншими учасниками збройного підпілля ОУН переривався до весни³².

Зв'язок між вищими та нижчими проводами ОУН відбувався у такій формі: Провід ОУН зв'язувався з крайовим, крайовий – із окружним і т. д. Крайовий, окружні й нижчі проводи ОУН самостійно не мали права контактувати один з одним (це допускалося лише у випадку крайньої необхідності). Крайові проводи між собою зв'язувалися тільки через Провід, окружні через крайові, надрайонні через окружні. Тобто, якщо керівникові відповідного проводу треба було особисто зустрітися зі своїм вищим керівником, він зв'язувався з кур'єром відомого йому пункту зв'язку, а потім уже по ланцюжку через інші пункти зв'язку доправлявся до потрібної йому особи. У випадку проїзду відповідними пунктами зв'язку членів Проводу ОУН чи інших керівників ОУН, маршрутом руху попередньо скеровували кур'єрів для вивчення становища на шляху та з'ясування рівня безпеки пересування. Місця розташування пунктів зв'язку, паролі до них дуже часто змінювалися. Переважно самому, без супроводу кур'єра, пересуватися територією заборонялося. У цьому випадку особу обов'язково затримували й передавали для з'ясування в СБ³³. Реорганізація системи зв'язку скасувала також можливість добратися через зв'язкових, насамперед жінок, до керівників вищих проводів за місцем їхнього перебування. Пункти зв'язку з населених пунктів і квартири переносилися у криївки, в ліси, поля, де постійно чергував зв'язковий і два–три озброєні стрільці. Той, хто приходив у криївку зв'язку, залишався там доти, доки не викликали потрібного керівника. Це було зроблено, щоб ті, хто приходив на зв'язок, не знали місць переховування керівників. У населених пунктах існували явочні квартири – основна й запасна. Всі первинні зустрічі й розмови відбувалися спершу на запасних явочних квартирах, і тільки після з'ясування важливості обставин, визнавши потребу зустрічі й відсутність будь-яких підозр стосовно того, хто прийшов на зв'язок, можна було потрапити на основну явочну квартиру. У другій половині 1940-х рр. жінок практично виключили з мережі зв'язку і використовували за потребою тільки як провідниць³⁴.

До зв'язкових висували суворі вимоги: “Мусять бути певні, ідейні, працьовиті, солідні, точні, конспіративні”. Зв'язковими могли бути люди цілком відповідальні тільки за зв'язкову роботу, або ті, які, крім зв'язку, виконували іншу організаційну працю. Коли зв'язковий мав стосунок до іншої особи, яка, зі свого боку, була поєднана ще з кимось, то перевага надавалася саме такому зв'язку. Це свідчить про важливість цієї ділянки роботи. Заборонялося розконспіровувати роботу зі зв'язку, її характер, адреси на записках і пакетах, місце зв'язкових зустрічей, зв'язкові псевдо, точки зв'язку, хати, шляхи, криївки, людей.

Мертвий зв'язок – це так звані пункти зв'язку, які переважно обслуговували підпільники й застосовували їх у разі потреби дотримуватися виняткової конспірації. “Мертвими” пунктами зв'язку могли слугувати: душло в дереві, руїни будь-якої будівлі, покинутий будинок, кущ, рів тощо. Цей метод зв'язку передбачав: а) місце; б) час; в) розпізнавальні знаки. Переважно сторони підтримували між

³² ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 1. – Т. 1. – Арк. 187.

³³ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 53. – Арк. 24–25.

³⁴ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 56 (1953). – Спр. 6. – Т. 5. – Арк. 134.

собою зв'язок через заздалегідь умовлені “мертві” пункти³⁵. Наприкінці 1946 р. систему штафетного зв'язку замінили новою сіткою “тайників”. Її розробили, щоб обмежити доступ спецслужб до письмових інструкцій націоналістів.

Штафетний зв'язок, до якого найчастіше вдавалися, полягав у тому, що пошта передавалася (штафетою) від однієї ланки до іншої – аж до адресата. Зв'язкові ланки, розміщені між двома осередками, творили зв'язкову лінію. Зв'язкові зустрічалися для передачі пошти здебільшого на “мертвих пунктах” в означені дні й години. Околицю зустрічі (пункту) визначав організаційний зверхник з таким розрахунком, щоб це було приблизно посередині між місцями перебування двох зв'язкових ланок³⁶. Конкретне місце зустрічі визначали між собою керівники двох сусідніх зв'язкових ланок. Місця зустрічей суворо конспірувалися. Заборонялося проводити в одному і тому самому місці і в той самий час декілька організаційних зустрічей. При найменшій підозрі щодо розконспірування треба було змінити місце. Про кожну з таких змін повідомляли організаційного зверхника³⁷.

Безпосередня зустріч відбувалася у такий спосіб: при наближенні до пункту (залежно від терену 20–30 м), подавався розпізнавальний сигнал. Коли ніхто не відповідав, це означало, що інші зв'язкові ще не з'явилися. Один ішов на сусідній пункт і ретельно його перевіряв, інші чекали у бойовій готовності, коли він нічого й нікого не виявляв, повертався до своєї групи й усі відходили, щоб можна було непомітно дочекатися іншого зв'язкового. Зустрічалися з кожного боку тільки по одному зв'язковому (переважно керівники ланок) та передавали пошту чи людей. Інші трималися на відстані.

В окремих випадках зустрічі могли відбуватися у зв'язкових хатах чи криївках (у хатах потрібно було вважати, щоб населення не зорієнтувалося, що відбувається якась спеціальна зустріч зв'язкових, не бачило пошти, адрес і т.д.). Зв'язкові мали виходити на зустрічі чітко в означені дні й години, не відкладати на запасні зустрічі, хіба що в особливо важливих випадках, не спізнюватися. Зв'язковим надавали рекомендації щодо поведінки в дорозі, зокрема, радили намагатися залишати якомога менше слідів, ходити різними шляхами. Від хвилини, коли зв'язковий отримав пошту і аж до часу, коли він все передавав наступним зв'язковим, він ніс за неї повну відповідальність. Пошта не могла потрапити до рук ворога, ані бути знищеною. Одержавши пошту, керівник ланки детально перевіряв, чи вона не пошкоджена. У разі виявлення цього він звертав увагу тому, від кого її одержав. Про отриману пошту підписував квит, який йому надавав зв'язковий³⁸.

Лінії зв'язку Карпатського краю обслуговували боївки СБ районів, рідко стрільці УПА. Вони зустрічалися на заздалегідь умовлених місцях.

Лінії зв'язку Карпатського крайового проводу ОУН мали три основні напрями: 1) зв'язок із Дрогобицькою округою і членом Проводу ОУН П. Федунієм: гора Соколів, с. Слобода-Болехівська Болехівського р-ну; 2) зв'язок із Калуською округою і Львівським краєм ОУН: урочище “Драбежоне”, біля с. Цвітова Войнилівського р-ну; 3) зв'язок із Подільським краєм: урочище “Підзаплати”, керівник пункту

³⁵ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 87. – Арк. 5.

³⁶ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 88. – Арк. 1.

³⁷ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 87. – Арк. 5.

³⁸ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 376. – Т. 88. – Арк. 2.

зв'язку “Зуб”, гора Чорна Клева, керівник пункту зв'язку “Сокіл”, керівник пункту зв'язку “Граніт”, керівник пункту зв'язку “Байденко”, керівник пункту зв'язку “Жар”; 4) зв'язок із крайовим проводом ОУН “Поділля” в Тернопільській області: гора Цапунь, гора Ракета Мала, гора Лючка (через гору Лючка далі с. Чорні Ослави Яремчанського р-ну, гора Підомеречна, гора Пасічна), с. Уторопи Яремчанського р-ну, с. Вовчківці Заболотівського р-ну.

2 липня 1950 р. у Болехівський РВ МДБ Станіславської області з'явився із повинною підпільник Григорій Кочан-“Роман”, який на допиті зізнався, що 1945 р. був учасником охоронної боївки П. Федуна-“Севера”, а останнім часом виконував функції керівника його пункту зв'язку. Серед вилучених документів був виявлений блокнот із особистими записами “Романа”, унаслідок розшифрування яких стало відомо, що через очолюваний ним пункт проходили такі зв'язки: до провідника Дрогобицького окружного проводу ОУН Володимира Фрайта-“Жара” (“Ганзя”, “Захід” і “Ч-14”) – дні зустрічей із кур'єрами “Жара” 8 і 23 числа кожного місяця; 2) до членів Проводу ОУН Романа Шухевича, Василя Кука, Осипа Дяківа й інших керівників (“Попадя”, “Північ” і “Ч-3”), яка йшла через провідника Болехівського районного проводу ОУН “Дорошенка” – дні зустрічей із кур'єрами 7 і 22 числа кожного місяця; 3) до керівника Карпатського крайового проводу ОУН “Єфрема” (“Шуба”, “Схід” і “Ч-4”); 4) до П. Федуна через новопризначеного коменданта його охорони Мирона Барди-“Чорноморця” (“Джунгли”, “Ч-10” і “Ч”) – дні зустрічей 30 і 31 липня, 7, 8, 15 серпня. Кореспонденція, яка надходила на пункт до “Романа”, передавалася ним через “Чорноморця” до “Севера”. Вилучені реєстри свідчили про наявність лінії зв'язку між П. Федуном і референтом пропаганди Калуського окружного проводу ОУН Богданом Боцяном-“Жуком”³⁹.

Через Карпатський край відбувався зв'язок керівників підпілля у Західній Україні із закордоном: підпіллям ОУН у Польщі (край Західні окраїни українських земель, який діяв до 1947 р.), а також закордонними частинами ОУН (ЗЧ ОУН) та закордонним представництвом УГВР (ЗП УГВР), які розташовувалися у Мюнхені (Німеччина).

Дрогобицькою округою у 1945–1947 рр. пролягали дві зв'язкові лінії через радянсько-польський кордон: одна в околицях м. Добромилів Дрогобицької обл. на Перемишчину; інша, неподалік с. Бориня Боринського р-ну, – на Лемківщину. Цими лініями користувалися насамперед працівники Головного осередку пропаганди, який базувався тоді на Сколівщині, і заступник крайового провідника Західні окраїни українських земель Василь Галаса-“Орлан”⁴⁰.

Чекісти на підставі розшифрованих записів С. Слободяна-“Єфрема” встановили: зв'язок із закордонними центрами (код “Іван”) здійснювався спеціальними кур'єрськими групами, які від П. Федуна-“Севера” через Славський і Боринський райони спрямовували на територію іноземних держав. Ці групи з метою запобігання можливим провалам не могли йти наявними організаційними лініями зв'язку, а особливим маршрутом. До того ж, ретельно конспірувався їхній побут⁴¹.

³⁹ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 4. – Арк. 143–144; Ф. 16. – Спр. 732. – Арк. 85–88.

⁴⁰ Мороз В. Ярослав Старух (нарис життя і діяльності) / В. Мороз // Літопис Української повстанської армії. Нова серія. – Київ; Торонто: Літопис УПА, 2012. – Т. 21: Ярослав Старух. Документи і матеріали / [упоряд., ред. В. Мороз]. – С. 146.

⁴¹ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 2. – Арк. 62.

Для зв'язків із закордоном у безпосередній близькості від радянсько-польського кордону було створено декілька спеціальних кур'єрських груп і пунктів переправи⁴². За свідченнями Ірини Савицької-“Бистої”, влітку 1946 р. через Добромільський район за кордон її супроводжували члени боївки СБ Дрогобицького надрайонного проводу ОУН Роман Різник-“Макомацький” і Ярослав Дранівський-“Ярко”⁴³. У 1946 і 1947 рр. стрільці сотні “Кармелюка”, які базувалися на Лемківщині, кілька разів переходили кордон і зв'язувалися з керівником Добромільського районного проводу ОУН⁴⁴. Кордон переходили, зокрема, у районі с. Беньова Боринського р-ну.

У 1946–1948 рр. на території Добромільського, Крукеницького і суміжних районів оперувала кур'єрська група під керівництвом Петра Фартушка-“Сокола”. Вона періодично здійснювала переходи радянсько-польського кордону в одному та іншому напрямі для репреравлення націоналістичної кореспонденції, супроводжувала керівництво націоналістичного підпілля. Спецслужби писали, що група “Сокола” здійснила до 12 переходів через кордон до Польщі та назад⁴⁵.

Для зв'язку з ЗЧ ОУН та ЗП УГВР на Боринщині діяла кур'єрська боївка у кількості дев'яти осіб, очолювана Михайлом Михайличком-“Куцином”. Вона займалася переправлянням підпільників через кордон, здійснюючи зв'язок між підпіллям ОУН на території СРСР, із надрайонним проводом Лемківщини, очолюваним Степаном Голяшом-“Маром” (на території Польщі), і підпіллям ОУН на Закарпатті. З цією метою боївка “Куцина” щомісячно два–три рази переходила державний кордон⁴⁶. До жовтня 1947 р. боївка “Куцина” переховувалася у лісових масивах на території Польщі в районі с. Буковець разом із районним провідником першого району Юрієм Лопасем-“Рисем” (він же керівник пункту зв'язку). Однак після переходу підпільників на Захід або на територію СРСР (осінь 1947 р.) лінія зв'язку, контрольована боївкою “Куцина”, перестала існувати. Хоча сама боївка продовжувала діяти і далі займалася зв'язками із закордоном⁴⁷.

У блокноті Лева Чепіля-“Ореста” був занотований точний час його переходів через кордон. Сам він із території Польщі прийшов 8 травня 1945 р., а 2 листопада його включили до групи, яка відповідала за зв'язок із Польщею, і група почала активно працювати (“19 листопада 1945 р. перейшов із чотирма підпільниками на Лемківщину, 21 листопада того ж року повернувся із трьома назад; 2 грудня шість підпільників і одна жінка перейшли на Закерзоння, 16 січня 1946 р. четверо повернулися; 6 квітня шість підпільників перейшли на Лемківщину, 28 квітня четверо повернулися, 8 травня двоє перейшли на Закерзоння, 27 червня шість повернулися у край”)⁴⁸.

Уперше десант від закордонних частин ОУН на терени Карпатського краю прибув 27 грудня 1944 р. Зокрема, літаком із Кракова біля с. Бринь Галицького р-ну була десантована група у складі Юрія Лопатинського, Василя Чижевського,

⁴² ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 110 (1954). – Спр. 2. – Т. 5. – Арк. 361.

⁴³ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67417. – Т. 1. – Арк. 259.

⁴⁴ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. С-9112. – Т. 1. – Арк. 38.

⁴⁵ Архів управління Служби безпеки України у Львівській області (далі – Архів УСБУ ЛО). – Спр. П-21922. – Арк. 270, 275–275 зв.

⁴⁶ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 60 (1953). – Спр. 2. – Т. 3. – Арк. 92; Оп. 101 (1954). – Спр. 11. – Арк. 155.

⁴⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 101(1954). – Спр. 11. – Арк. 155.

⁴⁸ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 3609. – Т. 3. – Арк. 265.

Сильвестра Скоробагатого⁴⁹. Вони передали Роману Шухевичу кореспонденцію від Степана Бандери, Ярослава Стецька, Миколи Лебеда.

В. Чижевський із поштою від Р. Шухевича у квітні 1945 р. через Дрогобиччину, Закарпаття (з м. Хуст відправився 29–30 червня 1945 р.) і Словаччину з допомогою кур'єра Тимофія Цекота-“Грінченка” знову пішов до Мюнхена (прибув 20 липня 1945 р., назад виїхав 25–26 липня 1945 р.), де перебув літо, а у вересні повернувся в Україну⁵⁰.

У ніч з 6 на 7 листопада 1945 р. шеф ГВШ УПА Дмитро Грицай-“Перебийніс”, член Бюро Проводу ОУН Дмитро Маївський-“Тарас”, кур'єр Р. Шухевича Василь Чижевський-“Демид” і новопризначений командир ВО “Сян” Мирослав Онишкевич-“Орест” біля с. Тарнава на захід від Борині перейшли в Польщу (р-н Сянок)⁵¹. 20 листопада В. Чижевський перейшов у Словаччину; заарештований в ніч з 3 на 4 грудня 1945 р. на чесько-німецькому кордоні⁵². 19 грудня 1945 р. під час переходу чесько-німецького кордону загинув Д. Маївський та був затриманий Д. Грицай. У серпні 1945 р. зв'язкові Ірина Стахів-“Варка” і Надія Романів-“Тирса” прибули з Західної Німеччини на Закерзоння, а восени того ж року перейшли на територію Дрогобицької області⁵³.

Дія зв'язку із закордоном у вересні 1945 р. Теодор Мороз вперше прийшов на територію західних областей, де скотактувався із В. Чижевським-“Демидом”, останній, зі свого боку, зв'язався з І. Савицькою-“Бистрою”. Відтак Т. Мороз у лютому 1946 р. повернувся до Мюнхена⁵⁴. Уже 15 березня 1946 р. прийшов Т. Мороз-“Славко”-“Дон” (30 червня 1946 р. у с. Модричі Дрогобицького р-ну потрапив у полон) разом із “Вороном” у західні області України⁵⁵. У ніч із 31 серпня на 1 вересня 1946 р. біля с. Кальварія на Закерзоння з Дрогобиччини перейшла Ірина Савицька-“Бистра”, яка восени рушила в Західну Німеччину⁵⁶.

У червні 1946 р. працівник ГОСП Володимир Порендовський-“Вовк” за наказом Р. Шухевича перейшов на територію Польщі працювати у референтуру пропаганди Закерзонського крайового проводу ОУН⁵⁷.

7 серпня 1947 р. з терену Карпатського краю в рейд пішла кур'єрська група (до неї входили Іван Белейович-“Дзвінчук”, Володимир Чав'як-“Чорнота”, повстанці Микола Косович (Босович)-“Гайворон”, Дмитро Шпільчак-“Трясило”, Теодозій

⁴⁹ Содолю П. Парашутисти УПА / П. Содолю // Вісті комбатанта. – Торонто; Нью-Йорк. – 2011. – Ч. 3. – С. 53; Боляновський А. Національний Рух опору і відступ Вермахту з українських земель (літо–осінь 1944 р.) / А. Боляновський // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2012. – Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи. – С. 164; ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 33286 фп. – Т. 1. – Арк. 169.

⁵⁰ ГДА СБУ. – Ф. 5. – Спр. 67448. – Т. 1. – Арк. 181, 184, 195, 200; Содолю П. Українська Повстанча армія 1943–1949. Довідник другий / П. Содолю. – Нью-Йорк: Пролог, 1995. – С. 108–109.

⁵¹ Мороз В. Ярослав Старух (нарис життя і діяльності)... – С. 152; ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 33286 фп. – Т. 1. – Арк. 234–240.

⁵² ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 33286 фп. – Т. 1. – Арк. 235, 239.

⁵³ Галаса В. Наше життя і боротьба. Спогади / В. Галаса. – Львів: Мс, 2005. – С. 80.

⁵⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 53. – Арк. 166.

⁵⁵ Там само. – Арк. 169; Ф. 2-Н. – Оп. 59 (1953). – Спр. 6. – Т. 4. – Арк. 161.

⁵⁶ Галаса В. Наше життя і боротьба... – С. 88.

⁵⁷ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 75172 фп. – Т. 1. – 187 арк.

Бойко-“Юра”, “Явір”, Микола Литвинець-“Комар”, Євген Остапович-“Вихор” та “Федь”), яка перейшла кордон через Закарпаття у Чехословаччину. Однак доля більшості склалася трагічно: у Західну Німеччину дійти вдалося “Комару” і “Вихору”⁵⁸.

Наприкінці вересня 1947 р. Василь Галаса-“Орлан” разом із дружиною Марією Савчин-“Марічкою” та Мирославом Сорокою-“Птахом”, бійцями “Ігорем” і “Буквою” перейшли кордон біля с. Військо Добромільського р-ну в Україну⁵⁹. Переходи на терени Карпатського краю стають інтенсивнішими у зв’язку з проведнням акції “Вісла”. Так, у своєму дослідженні О. Ішук та Н. Ніколаєва, покликаючись на довідку управління 2-Н МДБ УРСР (листопад 1948 р.), наводять дані, що впродовж 1947–1948 рр. відбулося 103 нелегальні перетини кордону СРСР з території Польщі (517 осіб), Чехословаччини (вісім осіб), Угорщини (чотири особи), Румунії (11 осіб), загалом пройшли 540 осіб (у 1947 р. 83 – випадки – 510 осіб, у 1948 р. – 20 випадків – 30 осіб)⁶⁰. З-поміж цих осіб було не менше 30 боївков ОУН і УПА чисельністю щонайменше 435 осіб, підпільників ОУН (кур’єрів та емісарів) – 66 осіб, польських підпільників – чотири особи, агентів іноземних розвідок – 14 осіб, інших – 21 особа. Органами МДБ УРСР було вбито або заарештовано 191 особу, яка нелегально перейшла кордон. З них: 130 стрільців УПА, 34 оунівці, два польські підпільники, 10 агентів іноземних розвідок, інших – 15⁶¹. У 1946–1948 рр. із-за кордону (на 1 листопада 1948 р.) перейшов 41 кур’єр ОУН, із них: в 1946 р. – два; 1947 р. – 32; 1948 р. – сім. Із числа 41 перекинутого: а) вбито у 1947 р. – два; б) заарештовано 35 із них (в 1946 р. – 1, 1947 р. – 16, 1948 р. – 18); в) розроблялося – чотири⁶². Спецслужби підраховали, що у 1947 р. через державний кордон перейшло з Польщі на територію Дрогобицької області 11 груп чисельністю 336 осіб (а також додатково 30 осіб), разом – 366 осіб⁶³.

Наприкінці липня 1948 р. до провідника Дрогобицького окружного проводу ОУН Івана Лавріва-“Нечая”, який у той час переховувався біля села Кам’янка Сколівського р-ну, прибула група кур’єрів, що за завданням Р. Шухевича прямувала в американську зону окупації Німеччини. До складу групи входили: Іван Паньків-“Явір”, Микола Мельничин-“Кірам” та Василь Сколоздра-“Грабенко”. Тут до них приєдналися співробітник ГОСП Хризанф Гонтар-“Степовий”, сотенний Михайло Горчин-“Грузин” та вістун Мирон-Григорій Воскрес-“Мирон”. Ця група в перших числах серпня 1948 р. у супроводі провідника Турківського надрайонного проводу ОУН Григорія Дулина-“Максима” пішла у Славський район. Звідти – на Закарпаття, а відтак перейшли радянсько-чехословацький кордон, далі – до Західної Німеччини. Під час бойових сутичок із військовими підрозділами чехословацької

⁵⁸ Літопис Української Повстанської Армії. – Торонто; Львів: Літопис УПА, 1992. – Т. 19: Група УПА “Говерля”. Спомини, статті та видання історично-мемуарного характеру / [упоряд. П. Содоль]. – Кн. 2. – С. 157–159.

⁵⁹ Галаса В. Наше життя і боротьба... – С. 106.

⁶⁰ Ішук О. Кур’єрський зв’язок між закордонними частинами ОУН та підпіллям ОУН і УПА в Україні в 1944–1955 роках / О. Ішук, Н. Ніколаєва // Воєнна історія. – 2010. – № 1(49). – С. 57.

⁶¹ Там само. – С. 58.

⁶² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 42. – Арк. 347; Т. 77. – Арк. 45.

⁶³ ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 120. – Арк. 1, 2, 27–28, 61, 63, 94, 118 зв., 136, 140 зв., 142 зв.–143; Спр. 113. – Арк. 10; Спр. 182. – Арк. 101; Ф. 2-Н. – Оп. 58 (1953). – Спр. 11. – Арк. 285; Оп. 99 (1954). – Спр. 2. – Т. 3. – Арк. 3, 4, 13; Дем’ян Г. Повстанський рух ОУН і УПА в 1940–1960-х. – С. 159.

армії загинули “Степовий”, “Трузин”, “Мирон”. У Мюнхені відбулася зустріч із керівництвом ЗЧ ОУН і ЗП УГВР, особисто С. Бандерою. 5 вересня 1949 р. “Явір” і “Кірам” літаком були перекинуті на територію СРСР в район Ілівських лісів. Згодом вони зв'язалися з бойовиками референта СБ Львівського крайового проводу ОУН Є. Пришляка-“Яреми”, через яких вийшли на зустріч із Р. Шухевичем та передали кореспонденцію. У жовтні 1949 р. “Кірам” по лінії зв'язку Стрийського надрайонного проводу ОУН прибув до керівника цього проводу Юрія Грици-“Юрка” (ліс біля с. Танява Болеківського р-ну), із завданням зв'язатися зі “Севером” і передати йому пошту. Зробити цього не вдалося, оскільки останній пішов на зимівлю до провідника Долинського надрайонного проводу ОУН Мирослава Зборика-“Орленка”, кривка якого дислокувалася на горі Магура Рожнятівського р-ну. Микола Мельничин-“Кірам” залишився на зимівлю в “Юрка” з розрахунком на те, що навесні вдасться зв'язатися зі “Севером”⁶⁴.

У липні 1949 р. П. Федун-“Север” привів із собою групу кур'єрів, очолювану Василем-Мartiном Мізерним-“Реном”, яка за завданням Р. Шухевича йшла за кордон на зв'язок до керівників закордонного центру у м. Мюнхен. Передавши групу “Рена” Г. Дулину-“Максиму”, “Север” пішов у Болеківський район.

Прийнявши групу, “Максим” скерував її на базу до провідника Боринського району ОУН Зиновія Біласа-“Гонти”-“Підкови”, якому дав вказівку у супроводі групи Михайла Михайлечка-“Куцина” переправити “Рена” і його людей через Чехословаччину до Мюнхена. Однак біля с. Либихора Боринського р-ну “Рен” разом із групою “Куцина” був ліквідований. Врятуватися вдалося тільки Павлові Юценку-“Моряку”, який із документами “Рена” встановив зв'язок із командиром ТВ 24 “Маківка” Степаном Стебельським-“Хрінном”. Саме останній разом із керівником референтури СБ Турківського надрайонного проводу ОУН Іваном Хомою-“Богданом”, Ільком Сенчишаком-“Пасом”-“Юрком”, Дмитром Хомиком-“Рибалкою”-“Ромком”, Василем Хашівським-“Рубаном”, Василем Гудзиком-“Оріхом”, Петром Стиранкою-“Маком”, Миколою Тхором-“Шварним” (разом 9 осіб) у вересні 1949 р. через Закарпаття пішли у рейд на Захід з важливою поштою до ЗП УГВР. Дорогою на території Чехословаччини загинув С. Стебельський-“Хрін”⁶⁵.

31 травня 1950 р. Іван Хома-“Богдан”, Михайло Дуда-“Громенко”, Ілля Сенчишак-“Юрко” і Дмитро Хомик-“Ромко” десантувалися з американського літака біля с. Танява Болеківського р-ну. Двоє із них – “Громенко” і “Юрко” – загинули (7–8 липня 1950 р., разом із ними загинув керівник місцевої кушової групи ОУН Олексій Сокаль-“Лев”), а “Богдан” і “Ромко” зуміли зв'язатися з місцевим підпіллям і керівником Дрогобицького окружного проводу ОУН, звідки “Богдан” пішов на зв'язок до П. Федуна. 29 червня 1950 р. у південно-східному районі с. Козаківка Болеківського р-ну. “Богдан” мав зустріч із кур'єрами “Севера” і пішов із ними в напрямі с. Лужки Болеківського р-ну на зв'язок до останнього. Перед своїм відходом за кордон “Богдан” перебував з М. Мельничиним-“Кірамом”. Тут Іван Хома-“Богдан” залишив “Ромка”, а сам у вересні разом із Левом Чепілем-

⁶⁴ ГДА СБУ. – Ф. 65. – Спр. 9112. – Т. 8. – Арк. 196; Ф. 6. – Спр. 75390фп. – Т. 1. – Арк. 234–236.

⁶⁵ Хома І. У розшуках за могилою друга / І. Хома // Вісті Комбатанта. – 1973. – Ч. 5–6 (67–68). – С. 10–16.

“Славком” у супроводі підпільників Дрогобицької округи “Осипа” і “Чміля” пішов у Самбірський район, звідки вдруге рушив за кордон⁶⁶.

У серпні 1949 р. для зв'язку із підпіллям на українських землях з-за кордону перейшли кур'єри ЗП ОУН Микола Литвинець-“Комар” (загинув 3 лютого 1951 р. на хут. Ангелівка Вигодського р-ну) та “Роман”⁶⁷. У вересні 1950 р. із УРСР до Західної Німеччини вирушили Л. Чепіль-“Орест”, І. Хома-“Богдан” (був двічі нагороджений Золотим хрестом бойової заслуги 1 кл.), Йосип Кіт-“Осип” і прибули до місця призначення 10 жовтня 1950 р.⁶⁸.

У 1948–1949 рр. за завданням членів Проводу ОУН провідник Жаб'ївського районного проводу ОУН організував переправлення за кордон кур'єрів. Лінія цього зв'язку пролягала із Жаб'ївського району через Рахівську округу, далі через Румунію й Угорщину в американську зону окупації Німеччини⁶⁹. Але ця лінія так і не запрацювала.

У липні 1950 р. М. Мельничин-“Кірам” разом із важливими документами Р. Шухевича відправився за кордон. У серпні того ж року він дістався до околиць с. Суکیل Болахівського р-ну, де, як згадувалося, затримався до зими. 12–13 грудня 1950 р. у цих районах спецслужби провели чекістсько-військову операцію, внаслідок якої виявили криївку М. Мельничина біля потоку Розтічки. Під час бою він загинув разом із кур'єрами закордонних частин ОУН “Ромком”-“Михасьом” і “Ромком”-“Китом”, провідником Славського р-ну Степаном Диркавцем-“Шумом” та бійцями “Кірама” – “Юрком” і Федором Гнатівим-“Шугаєм”⁷⁰.

15 травня 1951 р. на територію Коршівського р-ну закинули п'ятьох парашутистів (Михайло Деба-“Нечуй”-“Нечуєнко”, Іван Смарж-“Пімста”-“Малий”, Іван Борушак-“Береза”, Володимир Федорняк-“Роман”-“Беркут”, Йосип Марчак-“Гриць”-“Береза”), які лінією зв'язку через Чорний ліс перейшли до провідника Станіславівського окружного проводу ОУН Петра Іванишина-“Куряви”⁷¹. Однак 7 червня на пункті зв'язку чотири кур'єри загинули, а Й. Марчак утік і був заарештований 12 червня 1951 р.⁷².

У ніч з 19 на 20 травня 1951 р. в районі г. Шибела Славського р-ну з літака була десантована група з чотирьох осіб (Василь Охримович-“Грузин”, Йосиф Кіт-“Осип”, Василь Хашівський-“Рубан”, Петро Стиранка-“Мак”-“Максим”)⁷³. Після цього парашутистам вдалося встановити зв'язок із підпіллям ОУН, а відтак і контакт із членом Проводу ОУН П. Федундом-“Севером” та іншими керівниками. В ніч із 6 на 7 вересня під час зустрічі з АБГ загинув радист Й. Кіт-“Осип”⁷⁴. 2 січня 1952 р.

⁶⁶ Содоль П. Парашутисти УПА / П. Содоль // Вісті комбатанта. – 2011. – Ч. 3. – С. 54.

⁶⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 2. – Арк. 195–198; Т. 3. – Арк. 9–10.

⁶⁸ ГДА СБУ. – Ф. 6. – Спр. 36617фп. – Т. 3. – Арк. 183.

⁶⁹ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 2. – Арк. 62; Ф. 6. – Спр. 75390фп. – Т. 1. – Арк. 234–236; Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 65. – Арк. 14–15; Т. 66. – Арк. 186; Ф. 65. – Спр. 9112. – Т. 8. – Арк. 196–197.

⁷⁰ Мороз В. Микола Мельничин-“Кірам” / В. Мороз // Шлях перемоги. – 2009. – 16 грудня.

⁷¹ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – Арк. 266–267.

⁷² Там само. – Арк. 105–106; Т. 95. – Арк. 204–205.

⁷³ Там само. – Т. 56. – Арк. 86; Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2012. – Вип. 22: Українська повстанська армія в контексті національно-визвольної боротьби народів Центрально-Східної Європи / [гол. редкол. М. Литвин, упоряд. і наук. ред. М. Романюк, О. Стасюк]. – С. 55.

⁷⁴ ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 56. – Арк. 87.

у с. Церковна Болехівського р-ну спецгрупі вдалося захопити ще одного кур'єра П. Стиранку-“Мака”⁷⁵. Самого В. Охримовича УМДБ захопило 6 жовтня 1952 р.⁷⁶

У червні 1951 р. прийшов з-за кордону кур'єр із важливою кореспонденцією від ЗЧ ОУН “Роман” (загинув 1 липня 1951 р. разом із С. Фрасуляком-“Хмелем”)⁷⁷. Із Західної Німеччини на Дрогобицьчину були скеровані Іван Жилавий-“Іван”-“Стефко” та Михайло Яремко-“Ярмо”-“Пугач”, які в минулому діяли в регіоні, знали терен і підпільників (сам М. Яремко походив із с. Викоти Самбірського р-ну). Однак за їхнім маршрутом стежили польські й радянські органи безпеки, а після переходу в Україну на території Стрілківського району обох у липні 1951 р. заарештували⁷⁸.

Останній десант від ЗП УГВР був скинутий увечері 12 серпня 1952 р. біля с. Криве Боринського р-ну. Десантувалися два кур'єри-радисти Лев Чепіль-“Орест” і Юрій Стефюк-“Глинка”, які після приземлення мали відійти на гору Парашка, налагодити контакти з керівниками підпілля, передати важливу інформацію. Але дорогою 23 серпня їх захопила АБГ МДБ, яка діяла під виглядом боївки ОУН. Їхня доля була такою самою, як кур'єрів ЗЧ ОУН, захоплених 1951 р.⁷⁹. Так, упродовж 1950–1952 рр. на терени Карпатського краю десантувалося чотири групи парашутистів.

28 жовтня 1952 р. у лісовий масив між селами Ластівка й Головеське Турківського району прибув із-за кордону кур'єр Петро Гойсан-“Ворон”, який одразу був захоплений легендованим підпіллям. Відтак, упродовж 29 жовтня – 1 листопада 1952 р. він перебував на базі та піддавався агентурній розробці. Емгебісти пишуть, що отримали цінні дані, а також узгодили через “Ворона” з “Аскольдом” пункти поштового зв'язку. Після відходу “Ворона” йому вручили звіт про стан підпілля в окрузі, а також особистий лист від провідника легендованого проводу “Всеволода”⁸⁰.

Улітку 1953 р. із Польщі через Дрогобицьку область перейшли два кур'єри ЗЧ ОУН Юліан Магур-“Марко” та “Голуб”. Основне завдання – зв'язатися з керівництвом підпілля на Українських землях. Проте спецслужби про це знали і прийняли їх на конспіративній базі у лісі біля с. Любінь Великий Городоцького р-ну, де затримали та перевербували для оперативних ігор із ЗЧ ОУН.

Окремі організаційні одиниці Карпатського краю ОУН намагалися поширити свій вплив на територію інших сусідніх Радянському Союзові держав. Так, зокрема, Рахівський надрайонний провід (провідник Кирило Кравчук-“Жубр”) мав одного закордонного кур'єра, через якого переправляв в Угорщину націоналістичну літературу. Буковинський окружний провід ОУН отримав від члена Проводу ОУН Романа Кравчука-“Петра” вказівки зв'язатися з румунським підпіллям і надати звіт про стан прикордонної смуги⁸¹. Юліан Матвіїв-“Недобитий” і Назарій Данилюк-“Перебийніс”, виконуючи завдання, намагалися вибудувати ефективну лінію зв'язку із підпільниками “Залізної гвардії”, а також завербувати утримувачів пунктів зв'язку для відправлення кур'єрів через Румунію до Югославії⁸². Сам

⁷⁵ Там само. – Арк. 85; Т. 64. – Арк. 199–200.

⁷⁶ Там само. – Т. 56. – Арк. 145; Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 1. – Арк. 359.

⁷⁷ ГДА СБУ. – Ф. 2-Н. – Оп. 98 (1954). – Спр. 1. – Т. 3. – Арк. 8–9.

⁷⁸ ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 352. – Арк. 88.

⁷⁹ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 854. – Арк. 226–236.

⁸⁰ ГДА СБУ. – Ф. 71. – Оп. 6. – Спр. 352. – Арк. 91.

⁸¹ ГДА СБУ. – Ф. 16. – Спр. 732. – Арк. 75.

⁸² ГДА СБУ. – Ф. 13. – Спр. 372. – Т. 47. – Арк. 214; Ф. 2-Н. – Оп. 99 (1954). – Спр. 8. – Т. 3. – Арк. 243.

Н. Данилюк-“Перебийніс” загинув 31 жовтня 1951 р. у сутичці з румунськими прикордонниками під час повторної спроби переходу радянсько-румунського кордону.

Отже, проведенням організаційно-кадрової роботи і налагодженням зв'язків займалася організаційна референтура. Спершу доволі широко розбудована та ефективна, після реорганізації 1945 р. через нестачу кадрів вона почала скорочуватися, залишаючись на крайовому та деяких окружних рівнях. Усі функціональні обов'язки оргреферентури передавали провідникам, а важливі для роботи зв'язкові лінії налагоджували керівники окремих підпільних осередків.

Карпатський край ОУН володів значним кадровим потенціалом, що відзначався і військово-організаційним, й ідеологічно-інтелектуальним та життєвим досвідом. Окремої уваги заслуговує перманентна організація різних вишколів з метою підготовки керівників проводів різних рівнів, уведення до практики роботи системи переміщення кадрів та суміщення посад у проводах різних рівнів (за горизонталлю і вертикаллю) задля підсилення чи вдосконалення їхньої роботи. Неабияке значення мала карність керівників різних рівнів округи, що сприяло поліпшенню морального клімату серед керівництва.

Важливою складовою у функціонуванні підпілля був зв'язок, який забезпечував життєдіяльність ОУН та УПА. Ретельно налагоджена, конспіративна лінія підпільного зв'язку давала змогу не лише поєднувати дві територіальні ланки, а й швидко отримувати вказівки для повноцінної та ефективної діяльності. Саме тому до відбору кандидатур на зв'язкових ставилися з особливою відповідальністю. Зв'язки використовували як для інформування підпільних структур та осередків на території Карпатського краю, так і для координації діяльності з іншими крайовими, окружними, надрайонними проводами. Встановлено існування зв'язків із Проводом ОУН, зв'язкових ліній до керівництва Проводу ОУН та доволі тісних контактів із закордонним керівництвом, що, без сумніву, підтверджує особливе місце Карпатського краю в поєднанні повстанців на теренах УРСР із керівництвом ОУН за кордоном.

Vasyl Pnytskyi. Organizational work, staff training and debugging of communications in the Carpathian area of the OUN (1945–1954)

The article considers basic principles on which the organizational sections of the Carpathian area of OUN conducted its activities in 1945–1954. The following main-streams of its activity have been singled out: preparation, personnel training, arrangement and maintenance of communications. It has been found out, that with a tendency to qualified personnel reduction in view, the apparatus of the organizational sections, which in the previous period had been developed at a much higher level, from the spring of 1945 was gradually reduced in counties and districts until the sections themselves (except the areal and several regional leaderships) ceased existing. As has been disclosed, after the liquidation of the organizational sections their duties were mandated to the leaders and chiefs of intelligence and propaganda.

Key words: organizational sections, communications, personnel, the Carpathian area of the OUN.